

UZVEDĪBAS TRAUCĒJUMI PUSAUDŽIEM:

Kvalitatīvā pētījuma kopsavilkums

Ieva Bite

Dr.psych., LU asoc.prof.

Darbs ir pārpublicējams daļēji vai pilnībā, norādot šādu atsauci:

Bite I. 2023. *Uzvedības traucējumi pusaudžiem: kvalitatīvs pētījums*. Projekts “Sociālās atstumtības riskam pakļauto jauniešu (skolēnu ar uzvedības problēmām) interešu aizstāvība, veidojot valsts atbalsta sistēmu.” Rīga: Bērnu slimnīcas fonds.

Pētījums ir sagatavots ar Sabiedrības integrācijas fonda finansiālu atbalstu no Latvijas valsts budžeta līdzekļiem. Par pētījuma saturu atbild Bērnu slimnīcas fonds.

SATURS

levads	4
1. Pusaudžu intereses, veiksmes un izdošanās	4
2. Pusaudžu grūtības	5
2.1. Grūtības mācībās	5
2.2. Attiecības ar skolotājiem	5
2.3. Izaicinājumi vidē	6
2.4. Grūtības attiecībās ar vienaudžiem	6
2.5. Grūtības attiecībās ar vecākiem/ aprūpētājiem	6
3. Pusaudžu rīcība grūtību vai neveiksmju gadījumos	7
4. Agresīvās uzvedības izraisītāji	8
4.1. Reakcija uz citu vienaudžu pāridarījumu (reāli piedzīvotu vai uztvertu)	8
4.2. Reakcija uz izjustu skolotāju pāridarījumu	9
4.3. Neveiksmes	9
4.4. Uzmanības pievēršana	10
4.5. Ietekme/ kontrole	10
4.6. Sensoras grūtības	10
4.7. Garlaicība	10
4.8. Slikta pašsajūta	11
5. Līdzcilvēku izturēšanās agresīvas uzvedības gadījumos; pašreiz pieejamais atbalsts un resursi	11
6. Pusaudžu, vecāku un pedagogu vīzijas par nepieciešamo atbalstu, prevenci un intervences iespējām skolās un ārpus skolas	12
Kopsavilkums	13

Kvalitatīvs pētījums par pusaudžu agresīvo uzvedību

Ievads

Uzvedības traucējumi ir problēma, kas ietekmē ne tikai pusaudžu funkcionēšanu, bet arī vidi, kurā tie atrodas, līdz ar to visu sabiedrību. Ir ļoti nozīmīgi tās novērst, turklāt darīt to visās vidēs, kurās pusaudzis atrodas. Izslēgšana no kādas no vidēm var uz laiku atvieglot situāciju pārējiem, taču tam ir īslaicīgs efekts, kas, visticamāk, radīs vēl vairāk problēmu nākotnē – izslēgšana no skolas rada deviantu uzvedību, bezdarbu nākotnē un lielā mērā vēl vairāk kaitē tiem, kuriem ir vai nu mācīšanās grūtības, vai kuri ir ekonomiski nelabvēlīgā situācijā (Berridge et al., 2001). Lai veidotu risinājumus, ir nepieciešams attīstīt efektīvas intervences gan pusaudžu ģimenē, gan skolas vidē. Lai labāk izprastu, kāda veida intervences ir nepieciešamas, ir svarīgi raudzīties gan no pašu pusaudžu, gan vecāku un skolotāju skatu punkta, raugoties uz pusaudžu agresīvās uzvedības izpausmēm.

Pētījuma izlasi veido 30 respondenti: 10 pusaudži vecumā no 14-15 gadiem, kuriem ir bijušas agresīvas uzvedības epizodes skolā vai nu pret vienaudžiem, vai skolotājiem, 10 vecāki un 10 skolotāji. Sākotnēji piedalīties piekrita 13 pusaudži, taču trīs no viņiem uz intervijām neatnāca. Vecāku (māšu) izlasi veidoja 8 intervēto pusaudžu mātes un 2 citu pusaudža mātes. Viena intervētā pusaudža vecākiem ir atņemtas vecāku tiesības, un viņš dzīvo kopā ar savu vecāko māsu. Viens no pusaudžiem kategoriski atteicās no vecāku iesaistes šajā pētījumā. Pedagogu izlasi veidoja 7 intervēto pusaudžu klases audzinātāji un 3 citu pusaudžu skolotāji. 2 pusaudži lūdza neintervēt viņu pedagogus, 1 skolotāja atteicās piedalīties pētījumā.

Pētījuma ietvaros tika veiktas individuālas daļēji strukturētas intervijas, kuras analizētas ar tematiskās kontentanalīzes palīdzību. Pusaudži mācās vispārīzglītojošās skolās, tehnikumos, kā arī skolā, kurā ir programma bērniem ar uzvedības traucējumiem. Intervijās tika uzdoti jautājumi par pusaudžu interesēm, pieredzi skolā, attiecībām ar vienaudžiem, skolotājiem, vecākiem, kā arī agresijas izpausmēm skolā, atbalstu, kuru saņem visi iesaistītie, kā arī vīziju par to, kas būtu nepieciešams, lai agresīvo uzvedību skolā novērstu.

1. Pusaudžu intereses, veiksmes un izdošanās

Intervijās iesaistītajiem vispirms tika uzdots jautājums par to, kas patīk un kas izdodas pusaudžiem. Vairums pusaudžu atzina, ka viņiem patīk praktiskas nodarbības un fiziskas aktivitātes, savukārt, grūtības sagādā mācības (“sēdēt un zublīt”). Visi regulāri spēlē videospēles un skatās sociālajos tīklos. Dažiem jauniešiem patīk pastaigas/iešana ārā kopā ar draugiem, dažiem vairāk patīk būt vieniem. Dažiem pusaudžiem patīk skolas pasākumi, piemēram, Pop - iela, skolas viktorīnas. No mācību priekšmetiem vairāk patīk mājturība, sports (3), ķīmija un bioloģija (1), angļu valoda (1), vizuālā māksla, mūzika, informātika (1). Pamatskolā patika vēsture, bet lai viņa patiktu, tas ļoti atkarīgs no skolotāja.

2. Pusaudžu grūtības

Gan vecākiem, gan skolotājiem, gan pusaudžiem tika uzdoti vairāki jautājumi par pusaudžu grūtībām, neveiksmēm un izaicinājumiem. Apkopojot atbildes, tās tika iedalītas vairākās grūtību jomās.

2.1. Grūtības mācībās

Lielākā daļa jauniešu, vecāku un skolotāju minēja – grūtības vai nu atsevišķos priekšmetos, piemēram, latviešu valodā, svešvalodās vai matemātikā, vai arī grūtības visos akadēmiskās izglītības priekšmetos. Vairāki pusaudži minēja, ka viņiem ir nepieciešama īpaša pieeja saistībā ar mācīšanos – vienam nepieciešams vizualizēt uzdoto, otram ir grūti apgūt pašam, vajadzīgs kontakts ar skolotāju un pārrunāt mācību tematu. Vairākās atbildēs izskanēja grūtības koncentrēt uzmanību. Daži pusaudži minēja, ka grūtības sagādā tieši pārbaudes darbu rakstīšana. Grūtības mācībās pastiprina arī sliktas attiecības ar skolotājiem un netaisnības sajūtu saistībā ar vērtējumiem.

“Nevaru koncentrēties. Ātri varu, bet, ja nesaprotu tēmu, ilgi jāmācās. Matemātiku es savādāk pavisam mācos, neviens man nevar iemācīt – es uzzīmēju viņu. Varu izrēķināt, bet nevaru parādīt secību. Ja sauc pie tāfeles, tas stresina, murgs. Es savādāk nonāku līdz risinājumam. Izlaižu kaut kādus soļus. Grāmatas nepalīdz, tās ir vecas.”

“Es nevaru skolā sēdēt, es neapmeklēju skolu un nemācos, neko nesaprotu, tā kā es nemācīšos vairs. Kaut tad mani metīs ārā no mājām, bet nu tāpat.”

“Es esmu tas cilvēka tips, kas mācās, runājot ar cilvēku. Es nevaru izlasīt un iemācīties. Man vajag, lai man to stāsta un lai es varu diskutēt ar to cilvēku”.

“Nekas cits man nepadodas skolā, tikai sports. Mani izdzina no skolas. Beigās es vēl maksāju citiem, lai pilda manā vietā.”

“Pāris skolotājiem es maksāju par to, ka vienkārši liek man atzīmes. Nu, tas, ja var pierunāt skolotājus. Ir skolotāji, kuriem tu dod naudu un tev liek atzīmes. Tā...”

2.2. Attiecības ar skolotājiem

Vairāku jauniešu un vecāku atbildes var klasificēt kā negatīvas attiecības ar skolotājiem – viņi jūtas nesadzirdēti un nesaprasti, viņiem nepalīdz, vai arī viņi min skolotāju vienaldzību, nepamatotu kritiku, emocionāli vardarbīgu attieksmi (kliegšanu, lamāšanos un sišanu (1 gadījums)). Vairāki skolēni uzsver, ka skolotāji ir dusmīgi, uzbrūkoši (3), kliedz, vēlas, lai skolēniem viss ir gatavs uzreiz, nedodot laiku pārdomāt mācību vielu. Ir sajūta, ka ir negodīgi, vaino viņus bez iemesla (3), pārkāpj personīgās robežas, piemēram, runājot par viņu ģimeni.

“Ir skolotāji, kuri “nes savas problēmas uz darbu. Viņiem ir slikts garīgais un to izgāž uz jauniešiem.”

“30% skolotāju, ja slikts garastāvoklis, visu izgāž uz bērniem.”

“Matemātikas skolotājai bija vienalga jau no sākuma – pienāk, apskaidro kaut ko blablaba, pat neklausās, vai saprot.”

“Skolotāji ņirgājas par bērniem. Ir tādi, kas atņem telefonus, izdzen no klases, un to nedrīkst darīt. Ir tādi skolotāji, kuri arī sit.”

Tomēr liela daļa respondentu (70%) – gan pusaudži, gan skolotāji, gan vecāki - atzina, ka daudzi skolotāji cenšas būt pretīmnākoši, mierīgi un saprotoši.

2.3. Izaicinājumi vidē

Vairāki pusaudži, vecāki un skolotāji (ap 30%) kā traucējošu pusaudžiem min arī skolas vidi, ar to saprotot citu skolēnu skaļu izturēšanos, nevēlamu uzvedību (smēķēšana, alkohola lietošana) vai ņirgāšanos skolā. Divi pusaudži min, ka viņiem ir grūti agri celties no rītiem.

“Bērni bļauj no TikTokiem kaut ko, prot lamāties, traki bērni.”

“Nepatīk, kad stundu laikā citi bērni trokšņo gaitenī. Ir pārāk daudz bērnu vienā telpā”.

2.4. Grūtības attiecībās ar vienaudžiem

Gan pusaudži, gan skolotāji, gan vecāki stāsta, ka ir klases biedri, ar kuriem pusaudži draudzējas, un ir tādi, ar kuriem ir konflikti. Daži pusaudži, vecāki un skolotāji pusaudžu savstarpējās attiecības raksturo kā labas (piemēram, “draudzīgas, jo viens otru aizstāv”, “drošas-var uzticēties, sapratīs”) vai normālas, daži - kā naidīgas/ dusmīgas (jo ir kursa biedri, kas kaitina, “ir cilvēki, kas domā tikai par sevi”). 2 pusaudži atzina, ka kopumā viņiem ir sliktas attiecības ar klasesbiedriem, un klasesbiedri viņiem nepatīk.

“Nepatīk klasesbiedri. Kad man ir cigaretes, tad runā ar mani, kad nav cigaretes, tad mani pasūta.”

2.5. Grūtības attiecībās ar vecākiem/ aprūpētājiem

Atbildot uz jautājumiem par to, kā pusaudži un vecāki raksturo savas savstarpējās attiecības, atbildes ir ļoti atšķirīgas un variē spektrā no ļoti tuvām, uzticamām un mīlošām, līdz naidpilnām un agresīvām gan vienu indivīdu, gan visas izlases kontekstā. Vairums dzīvo kopā ar vienu vai abiem vecākiem, taču trīs no desmit pusaudži dzīvo kopā ar citiem radniekiem. Ir pusaudži, kuri savas attiecības ar vecākiem raksturo kā draudzīgas, labas, atbalstošas (3), ar atsevišķiem strīdiem par mācībām vai mājas pienākumiem. Daži jūtas atsvešināti attiecībās ar vecākiem (2), vairāki piedzīvojuši emocionāli (4) un fiziski vardarbīgu izturēšanos, piemēram, sišanu ar siksnu (4).

“Ar mammu bijuši daudz strīdi. Viņa ir histēriķe. Viņa nekad neuzklausīja. Katrs kautiņš vai strīds skolā, ja mammai pazvanīja un pasauca uz skolu... viņa pat neklausījās, visur es biju vainīgs vienmēr. Bija arī “fiziskā audzināšana”, sišana no mammas un patēva” . Ar tēti draudzīgas attiecības, bet nedzīvojam kopā.”

“Es pats baigi nerunāju ar vecākiem. Man nav vairs komunikācija ar ģimeni – ja nāku, tad nakšņoju, naktīs, tikai kad neviens nav.. nu, guļ drīzāk.”

“Kopumā normālas attiecības. Finansiāli un morāli atbalsta. Kad drēbes nav izmazgātas, sanāk sastrīdēties ar mammu.”

“Ar mammu gribās kaut kur doties. Gribu būt kopā ar viņu, bet viņai daudz jāstrādā, lai būtu par ko maksāt.”

“Dažreiz baidos no slotas; ja es kaut ko sliktu izdaru, tad mamma iesit ar slotu. Tikai tad kad strīdamies. Apsauc mani, bet es jau arī apsaucu, tāpēc viss normāli. Nē, vardarbības ģimenē nav.”

“Gribas satīties ar tēti, bet nevar, jo kad biju mazs, man sita kad slikti uzvedos, sita ar siksnu. Biju nonācis krīzes centrā dēļ viņa utt. Man nav tēta numura, gribās pazvanīt, bet nevaru.”

“Brālim tēvs vispār ar resnu vadu sita.”

Ģimenes problēmas kā vienu no pusaudžu grūtībām un agresīvas uzvedības iespējamajiem cēloņiem min arī lielākā daļa skolotāju (9).

“Pamats vienmēr ir ģimenē. Ja bērns ģimenē ir apspiests, tad skolā viņš grib parādīt- te es esmu.”

“Droši vien, ka mīļums trūkst- tomēr bērnu nama bērniņš.”

“Uzvedības grūtības bieži ir vecāku bezdarbības rezultāts, ne tik daudz problēmas ar pašu bērnu.”

3. Pusaudžu rīcība grūtību vai neveiksmju gadījumos

Pētījumā iesaistītajiem respondentiem tika uzdots jautājums par to, ko pusaudži dara tad, ja viņiem ir grūti vai kaut kas neizdodas. Šis jautājums tika uzdots ar mērķi izzināt, kādas problēmu risināšanas un stresa pārvarēšanas stratēģijas šie jaunieši izmanto. Uz šo jautājumu vairums atbild, ka palīdzību nelūdz un nevienam nestāsta. Daudzi respondent atbildēja, ka viņi vēlas būt vieni, lai neviens netraucētu, mēģina nomierināties, piemēram, klausoties mūziku, cenšas turpināt darīt visu, lai tiktu galā. Tikai divi no jauniešiem lūdz palīdzību citiem.

“Nu, es nekad neesmu pats prasījis palīdzību. Man to nevajag.”

“Es nekad nestāstu. Tās ir manas problēmas ir manas problēmas. Tas, ko es daru, tas ir man. Es nevienam nestāstu.”

“Vienkārši sēžu, skatos vienā punktā. Ja tā ir situācija ar skolotāju, izeju no klases. Tas ir nepieciešams, jo esmu viens, varu padomāt, neviens netraucē”.

4. Agresīvās uzvedības izraisītāji

Lai izprastu pusaudžu, vecāku un skolotāju redzējumu par pusaudžu agresīvās uzvedības izpausmēm un iespējamajiem iemesliem, tika uzdoti vairāki jautājumi par to, vai viņi ir izturējušies agresīvi, un, ja jā, kādi tam varētu būt izraisītāji, t.i., kas notika pirms agresīvās uzvedības epizodes. Galvenie iemesli, kuri tika minēti intervijās, ir:

4.1. Reakcija uz citu vienaudžu pāridarījumu (reāli piedzīvotu vai uztvertu)

Vairums pusaudžu (9), vecāki (7) un skolotāji (7) minēja, ka pusaudži ir iepriekš piedzīvojuši fizisku agresiju vai uzbrukumus, kas vērsti pret viņiem, līdz ar to agresīvā uzvedība var būt sava veida aizsardzība. Pusaudži reaģē agresīvi, ja piedzīvo verbālu aizskaršanu (apsaukāšanos, aprunāšanu, izsmiešanu vai fizisku aizskaršanu un/ vai fizisku agresiju no citu puses. Vairāki pusaudži (7) skaidro savu agresīvo uzvedību arī ar sajūtu, ka citi var darīt pāri, jo ir piedzīvojuši pāridarījumus iepriekš.

Visi respondenti uzsver, ka pusaudži cīnās pret izjustu netaisnību attiecībā ar vienaudžiem, kas savstarpēji var eskalēties tik ļoti, ka beidzas ar spēcīgām un pat dzīvībai bīstamām agresīvās uzvedības epizodēm. Analizējot atbildes, var secināt, ka pusaudžiem ar agresīvu uzvedību ir izteiktas emociju regulācijas grūtības un paaugstināta impulsivitāte.

“Līdz sestajai klasei ar tām agresijas problēmām man bija tā, ka man pasaka, ka tu esi stulbenis, un lido ar abām kājām pa priekšu, tā kā man aiziet ciet, es kaujos un ārdos, un vēl kas (..) jo vecāks, jo vairāk sāku apdomāt, ko es daru. Es vēl joprojām ātri aizsvilstos, bet es izvērtēju, ko un kā es daru, un pacietības līmenis man ir daudz augstāks”.

“Mani apsaukāja, apmētāja. Un tad pretī izpaudās mana agresija, un es nekur neiederējos.”

“Sakāvos ar puisi no 9.klases – man teica, ka viņš zaga no manas draudzenes mājām un aprunāja mani. Gribēju aprunāties, viņš liedzās, saruna neizdevās, sanāca dusmas.”

“Mani kaitināja, un es viņus gribēju galināt; kautiņu pats arī uzsāku, lai parādītu, ka neesmu mīkstulis, parādīt, ka viņš ir pats pie tā vainīgs.”

“Es esmu tas cilvēks, kurš redz netaisnību ne tikai pret sevi, bet pret jebkuru. Un es iesaistīšos tai konfliktā pret to cilvēku, kurš uzvedās netaisnīgi.”

“Mani ļoti kaitina, kad runā pretī, kad acīmredzami cilvēkam nav taisnība. Tas ļoti, ļoti uzvelk, it īpaši, ja cilvēks nesaprot. Es sāku teikt, ka nav mani jākaitina. Un viņš saka – un ko tu man izdarīsi un es saku – nu, pa muti iedošu, ja nesapratīsi ar vārdiem, savādāk tev to skaidrošu. Un tad izaicina – davai, davai, izdari un izaicina.”

“Viens visu laiku gāja no visiem prasīt cigaretes un atkal jautāja man. Teicu: ja tu vēlreiz pienāksi ar tādu jautājumu, neatdodot parādus citiem, es tev iedošu pa muti. Viņam nepatika, viņš sāka plātīt muti par maniem vecākiem un mani pagrūda. Es viņu pagrūžu, viņš nokrita, man masa

lielāka un varbūt lielāka kaušanās pieredze. Bet viss labi, viņš vienkārši nokrita un viss. Es pagriežos atpakaļ, stāvu ar savējiem un runāju, un viņš vienkārši pieiet no muguras iebelž man pa muti. Un man aizgāja ciet. Es viņam salauzu roku, izsītu trīs zobus, un salauzu degunu”.

Daži jaunieši (4) uzsver, ka reizēm ir kāvušies, lai risinātu attiecību problēmas “kā vīrieši”. Trīs no viņiem min to kā vispārēju skaidrojumu tam, kāpēc zēni vispār ir agresīvi viens pret otru.

“Mēs esam puīši, mēs nemākam savādāk, mēs pastāvam paši par sevi, mēs negribam izskatīties pēc memmes dēliņiem, priekš mums tas būs apkaunojums aiziet pasūdzēties kādam par to, ka man iesplāva. Bērnudārzā varbūt jā. Bet arī bērnudārzā ļoti bieži tā nedara, bērni paši sevi aizstāv kā māķ”.

4.2. Reakcija uz izjustu skolotāju pāridarījumu

Agresiju, kura var izpausties verbāli un atsevišķos gadījumos fiziski, vairākiem pusaudžiem (6) izraisa skolotāju teiktais vai rīcība, kuru pusaudzis uztver kā negodīgu vai netaisnīgu. Agresīvās epizodes var notikt strīda rezultātā, kas sākas ar šo netaisnības izjūtu un eskalējas. Tās var būt situācijās, kad pusaudzis izjūt, ka tiek nepamatoti kritizēts vai sodīts. Piemēram, tiek ierakstīta piezīme par lamāšanos, stundu traucēšanu u.c., kad pusaudzis jūtas nepamatoti apvainots, sāk aizstāvēt sevi, līdz konflikts eskalējas. Kāds pusaudzis atceras, ka ir nodevis kladi, bet skolotāja to nav atradusi un ielikusi N – pusaudzis sāka konfliktēt ar skolotāju līdz izrāva sekmju lapu no rokām un uzkliedza viņai. Līdzīgas situācijas veido pamatu tam, ka pusaudžim kopumā ir sliktas attiecības ar skolotāju, kas rada problēmas arī nākotnē.

“Skolotāja ir liela, tāpēc mēs ar klasesbiedriem jokojām, ka viņa ir aprijusi to kladi. Viņa visos pārbaudes darbos sāka likt mazāk par 4, un es stundās pārstāju darīt vispār. Es viņu biju nokaitinājis un viņa mani, un tad es bieži sāku lamāties.”

4.3. Neveiksmes

Vairāki pusaudži (7) sniedz atbildes, kurās redzams, ka pirms agresijas izpausmēm viņi piedzīvo negatīvas emocijas, no kurām atbrīvojas, “izlādējot” dusmas pret citiem. Arī vecāki (6) un skolotāji (5) uzsver, ka agresīva uzvedība var izpausties tad, ja bērnam ir slikts garastāvoklis vai viņš nav ticis galā ar paša neveiksmēm, ja kaut kas neizdodas, viņš netiek galā ar kaut ko, vai kaut kas ir grūti. Visi vecāki atbildēja, ka tieši tie arī ir tie brīži, kad pusaudžim var būt eksplozīva, agresīva uzvedība – bērns pārdzīvo, sadusmojas, kliez, var mest vai grūzt lietas, kas atkal liecina par emociju regulācijas grūtībām.

“Psiho, ja nesanāk. Ātri uzvelkas un var visu izbļaut. Pēdējā laikā man mēģina visu uzgrūst. Vai nu cenšas savaldīties, vai arī tad izgāž visu mājās.”

“Zēnam raksturīgs perfekcionisms. Ja nesanāk tā, ka viņš gribētu, dusmojas. Tad var visu burtiski mest pa gaisu, arī priekšmetus.”

“Ja kaut kas neizdodas, pārdzīvo, satraucas; agrāk bija skaļas ārējas izpausmes, skolā ar puīšiem pat skapi gāza.”

4.4. Uzmanības pievēršana

Dažas pusaudžu mātes (3) intervijās min, ka reizēm bērni sāk uzvesties provocējoši vai agresīvi mājās, lai pievērstu sev uzmanību, piemēram, brāļu savsterpējās attiecībās, un pieļauj, ka tas notiek arī skolā.

“Gribēju izrādīties kruts; tagad tā nedaru, jo tas ir ļoti slikti.”

“Dēls ir agresīvs pret citiem, patīk izraisīt problēmas, ir hiperaktīvs, patīk piesaistīt uzmanību. Bieži nenotiek, bet gadās. Parasti nekas nenopietns, sakaujas, saskrāpē kaut ko. Viņam trūkst uzmanības, ja neviens nedanco apkārt, pieprasa to uzmanību.”

“Pats arī pabaksta – grib redzēt emocijas no citiem.”

“Viņi iegūst sava veida uzmanību, kuru varbūt neiegūst savādāk.”

4.5. Ietekme/ kontrole

Vairāki respondenti (4) atbild, ka agresīva uzvedība ir veids, kādā pusaudži mēģina ietekmēt/ kontrolēt citus. Šeit redzamas gan atbildes, kurās ir vērojama tieša agresīva kontrole (pusaudzim kaut kas nepatīk otra rīcībā, un viņš vēlas to apturēt), lai gan otra rīcība nav bijusi saistīta ar agresīvu izturēšanos), gan arī kā otra agresijas vai uztvertās agresijas kontrole, piemēram, mēģinot pārtraukt citu vienaudžu konfliktu.

“Es esmu tas, kas dara pāri citiem, atkarībā, kā kuru dienu, atšķirībā kā es jūtos, iesišana vienmēr nostrādā. No rīta atnāku, basis, jo agri jāceļas, kāds sīkais gaitenī bļauj, pienāku un iesitu, tad ir ok. Nobīstas, apklust. Nākamreiz sapratīs, vajag to disciplīnu dabūt, dabūs pa muti un sapratīs.”

“Savādāk nesaprot, kad iesit tad ir miers. Parunāšana nepalīdz.”

4.6. Sensoras grūtības

Daži respondenti skaidro agresīvās uzvedības epizodes ar pusaudžu grūtībām koncentrēties sensoru grūtību – lielā bērnu skaita skolā vai trokšņa dēļ, kas rada stresu, un viņi vēlas šo troksni apturēt. To minēja gan paši pusaudži (4), gan vecāki (3) un skolotāji (4).

“Es viņam (klasesbiedram) desmit reizes bez pārspīlējuma mierīgi palūdzu, lai pārstāj klikšķināt pildspalvu. Un viņš turpina klikšķināt. Un pēdējo reizi pateicu - vēlreiz noklikšķināsi, es tev noklikšķināšu pa seju tā, ka maz neliksies. Un viņš saka – davaj izdari to. Man tāds – bļāviens, mēģini ar cilvēku draudzīgi, nesanāk, draudi, nesanāk, nu kā ar cilvēku runāt.”

4.7. Garlaicība

Divi pusaudži min garlaicību kā iemeslu tam, ka stundu laikā vēlas provocēt citus – skolēnus vai skolotāju.

“Trakoju, bļāju, situ kādam, dažreiz sēžu klusu, dažreiz uzbļāušu, pateikšu kādu lamu vārdu un viss, es to daru tāpēc, ka ir garlaicīgi.”

4.8. Slikta pašsajūta

Kā vienu no pusaudžu agresīvās uzvedības iespējamajiem izraisītājiem respondenti (4 pusaudži, 1 māte) minēja sliktu pašsajūtu: sliktu garastāvokli, fiziskas sāpes vai citas grūtības, par kurām pusaudži nestāsta.

“Kad man ir slikti, viss krīt uz nerviem. Tad mani uzvelk jebkurš sīkums; varu izgāzt uz citiem.”

“Liekas, ka pats pāri darītājs jūt vai saprot, ka tas nav labi, bet tās ir viņa iekšējās problēmas, un tādā veidā viņš izrāda, ka viņam nav labi (skolotājas teiktais).”

5. Līdzcilvēku izturēšanās agresīvas uzvedības gadījumos; pašreiz pieejamais atbalsts un resursi

Visiem respondentiem tika uzdoti jautājumi par to, kā agresīvas uzvedības situācijās izturas apkārt esošie vienaudži un pieaugušie. Šajā jautājumu blokā tika uzdoti arī jautājumi par saņemto atbalstu no citu cilvēku puses. Atbildes uz šiem jautājumiem variē spektrā no citu neiesaistīšanās un vienaldzības vai pusaudžu vainošanas līdz aktīvai līdzcilvēku rīcībai, lai konfliktu novērstu un sniegtu palīdzību, ieskaitot policijas saukšanu un intensīvu psiholoģisko atbalstu skolā vai ārpus skolas. Daudzos gadījumos pieaugušo nav klāt – gan tad, kad agresīvā izturēšanās notikusi skolā, gan tad, kad tā notikusi skolas apkārtnē. Ir arī negatīvi citu iesaistes gadījumi, kuros pusaudži jūtas vēl vairāk sodīti vai vērtē iejaukšanos kā neefektīvu. Divās atbildēs ir minēts arī vienaudžu atbalsts agresīvai uzvedībai – tā aprakstīta citu acīs, kā labākais konkrētajā situācijā.

“Pat, ja redz, viņi nedara neko (vienaudži).”

“Kāds palīdzēs, kāds vienkārši skatās.”

“Citi - sāka aplaudēt, jo bija pilnīgi tādas pašas emocijas.”

“Neviens pieaugušais neiesaistījās un arī nebija klāt. Neviena nepalīdzēja.”

“Visām skolotājām ir pilnīgi vienalga: 9. klase klapēja visus, un bija pilnīgi vienalga. Kad es iesitu kādam, tad ir pasaules gals, kad man sit, tad neviens nepalīdz.”

“Nu, es esmu gājis pie sociālā pedagoga vai tur direktores. Nu, kā kuru reizi... Tur ne vienmēr var dabūt to, ko vajag. Tur parasti viņi prasa uzrakstīt iesniegumu un tad vecāki atnāk parunāties uz skolu. Bet nu tas ir bezjēdzīgi. Godīgi sakot, tas ir traģiski. Nezinu, pie direktores aiziet ir tas pats. Tad direktore tur pasauks, pēc tam tev atvainosies vai kas tur notiks, vismaz kaut kas. Viņi pasauc vecākus, vecāki tur kaut ko, bezjēdzīgi, tur kaut kādas divas nedēļas ir pakāstas. Un jau pagājis garām un tikai tad kaut kas sāk runāt par to.”

Respondenti minēja pozitīvu sociālā pedagoga iesaisti (2), skolotāju (3), psihologa (3) un vienaudžu atbalstu (3), kā arī vecāku atbalstu, palīdzot atrisināt sarežģītas situācijas. Kā pozitīvs tika pieminēts centrs, kurā jaunieši saņem konsultācijas un intervenci, kā arī mentoru palīdzību (4). Vairāki pusaudži uzsver to, ka ir nozīmīgi, ja viņi var just, ka var paši palīdzēt citiem (3).

“Palīdzēja, ka ir bija iespējams iet ārā no klases un pasēdēt pie sociālā pedagoga un parunāties, kad bija emocijas. Es jutu, ka man uzkāpj dusmas un man bija atļauts iziet un parunāt par to.”

“Programmā (ārpus skolas) palīdzēja ar to tikt galā. Es vēl joprojām ātri aizsvilstos, bet es izvērtēju, ko un kā es daru, un pacietības līmenis man ir daudz augstāks.”

6. Pusaudžu, vecāku un pedagogu vīzijas par nepieciešamo atbalstu, prevenci un intervences iespējām skolās un ārpus skolas

Pusaudži, vecāki un pedagogi intervijās dalījās ar savām vīzijām par nepieciešamo vides, attieksmju un savstarpējo attiecību maiņu skolā, kā arī palīdzības iespējām ārpus skolas. Visi uzsver, ka ir svarīgi, lai par grūtībām runātu, meklētu risinājumus.

Gan pusaudži, gan vecāki, gan pedagogi min, ka ir svarīgi uzlabot skolas vidi, piemēram, padarot to interesantāku, ieviešot vairāk aktivitāšu, kuras jauniešiem patīk piemēram, sportu, dažādus pasākumus u.c. Palīdzēt mazināt grūtības mācīties bija viens no biežāk minētajiem ieteikumiem.

Vairākiem pusaudžiem bija pieredze centrā, kurā tiek vadītas individuālas nodarbības un saskarsmes prasmju treniņi grupās, kas minēta kā ļoti pozitīva un vērtīga pieredze, kura palīdz mazināt agresīvo uzvedību un kuru būtu vērts ieviest skolās vai ārpus skolas. Atbildēs minētas stresa vadīšanas tehnikas, kuru mācīšana palīdzētu samazināt spriedzi, piemēram, diafragmālā elpošana. Visi respondenti uzsvēra, ka ir svarīgi uzlabot savstarpējās attiecības, kā arī mainīt attieksmi un domāšanu. Attiecību uzlabošana svarīga gan ar skolotājiem, gan vienaudžiem, gan vecākiem.

Skolotāji, vecāki un pat paši pusaudži ieteica padarīt efektīvāku disciplinēšanu un uzraudzību skolās, piemēram, nodrošināt pieaugušo klātbūtni starpbrīžos, veidot balvu sistēmas par vēlamo uzvedību. Daži respondenti minēja papildus sodus par nevēlamo uzvedību, piemēram, papildus stundas vai darbu, kā arī to, lai agresīvā uzvedība tiktu pamanīta un apturēta. Tika minēta arī iespēja palīdzēt viens otram, īpaši, ja kādam ir izdevies pārvarēt savu agresīvo uzvedību, tas var palīdzēt to darīt citiem.

“Agresijas novēršanai skolā varētu noderēt saskarsmes un “team building (i)”

Skolotājiem vajadzētu iesaistīties bez teikšanas, ka “tu esi slikts”. Dot iespēju iet ārā no klases un pasēdēt pie kāda, piemēram, sociālā pedagoga un parunāties situācijās, kad piedzīvoju sakāpinātas emocijas, pajautāt – kāpēc. Jo varbūt tam tiešām bija iemesls.”

“Jauniešiem “jāiesit galvā”, ka tev ir tiesības, bet ir arī pienākumi. Skolotājiem ir “jāiesit galvā”, ka jaunietis ir tieši tāds pats cilvēks kā tu un viņam tāpat kā tev ir tiesības. Tad arī sadraudzīgāk tā visa skolas lieta būtu”.

“Lai novērstu agresīvo uzvedību, vajadzētu būt tā, ka var iet pie skolotājas ar savstarpēju strīdu. Skolotājai vajadzētu uzklaut un skatīties, lai tie, kas ir strīdā, nesakaujas. Pieņemt taisnīgu lēmumu strīdā, un likt vainīgajam kaut ko izdarīt.”

“Sīkajiem dot pēc stundām vēl stundas, kaut kādu sodu.”

“Ielpot dziļi un izelpot. Mācīt aiziet no tām vietām, kuras viņu kaitina.”

“Interesantāku mācību vidi, kaut kādu interesantu priekšmetu ieviestu, kura interesanta ir pilnīgi katram.”

Skolotāji un vecāki uzsvēra savstarpējās sadarbības nepieciešamību – daudz biežāku un konstruktīvāku skolas un ģimenes komunikāciju. Skolotāji izteica nepieciešamību pēc

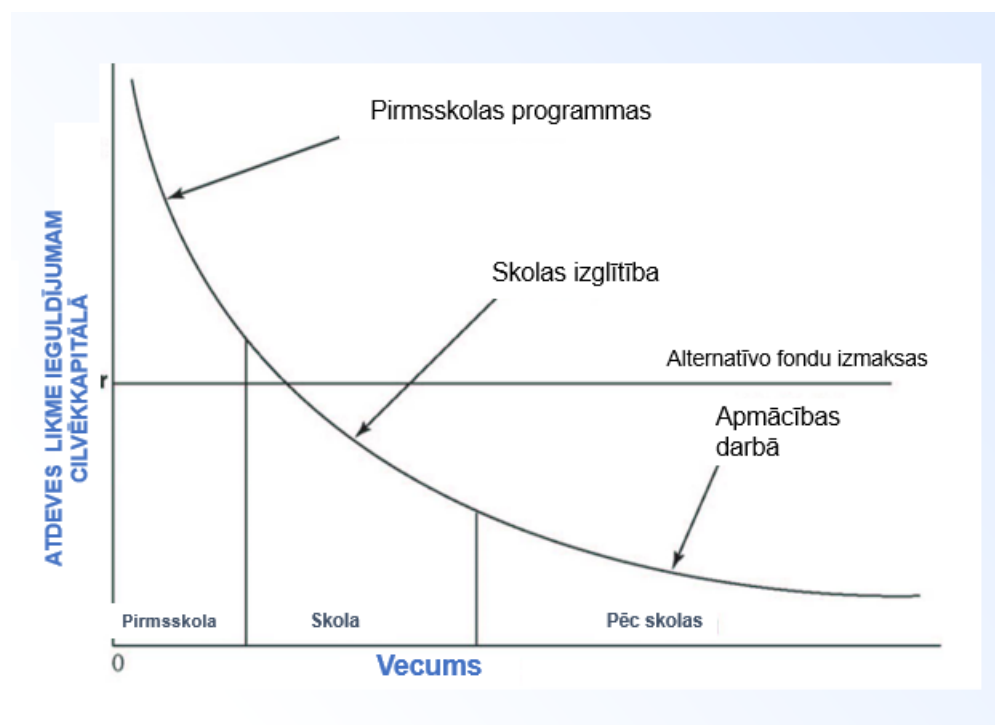
sabalansētākas slodzes un palielināta atalgojuma. Arī vecāki minēja resursu trūkumu un nepieciešamību pēc papildus atbalsta, t.sk. psiholoģiskās palīdzības.

Kopsavilkums

Apkopojot un interpretējot pētījumā iegūtos rezultātus, kā agresīvās uzvedības cēloņus var izdalīt vairākus faktorus:

- 1) Paša bērna faktori – iedzimta impulsivitāte, emociju regulācijas grūtības, mācību grūtības, paaugstināta aktivitāte un uzmanības problēmas, komunikācijas problēmas, sensorās grūtības, empātijas trūkums un grūtības ieņemt otra perspektīvu, problēmu risināšanas grūtības.
- 2) Vides faktori: atbalsta trūkums mācību grūtību novēršanai, sensorā pārslodze, psiholoģiska un sociāla atbalsta nepieejamība, skolas un ģimenes sadarbības trūkums.
- 3) Attiecību grūtības ar skolotājiem: pārpratumi, konflikti, savstarpējas izpratnes trūkums, skolotāju pārslodze.
- 4) Attiecības ģimenē: konflikti, vardarbība, atkarību izraisošu vielu lietošana, vecāku audzināšanas problēmas, vecāku izdegšana.

Pasaulē veiktie pētījumi pierāda to, ka ieguldījums riska grupas bērnu attīstības un emocionālās labklājības veicināšanai ir efektīva stratēģija sociālo izmaksu pazemināšanai nākotnē, samazinot korigējošās izglītības nepieciešamību, kā arī veselības un tieslietu sistēmas izmaksas, bērniem pieaugot (skat.attēlā Hekmana līkni, Heckman, 2008).

Apkopojot intervēto respondentu atbildes par nepieciešamajām izmaiņām izglītības, veselības aprūpes un psihosociālās palīdzības jomās, ieteicamās izmaiņas būtu šādas:

- 1) Palielinātas iespējas pusaudžiem mācību grūtību novēršanai
- 2) Emociju regulācijas prasmju pilnveidošana,
- 3) Sociālo prasmju un problēmu risināšanas prasmju pilnveidošana
- 4) Vecāku kompetences veicināšana un audzināšanas prasmju pilnveidošana
- 5) Skolotāju kompetences veicināšana, pozitīvu skolotāju-skolēnu attiecību veicināšana
- 6) Efektīvas uzraudzības un disciplinēšanas stratēģijas
- 7) Atbalsta personāla palielināšana
- 8) Skolotāju slodzes sabalansēšana
- 9) Skolas un ģimenes sadarbības veicināšana
- 10) Profesionālas palīdzības sistēmas uzlabošana ārpus skolas
- 11) Lielākas iespējas ārpusskolas nodarbībām un brīvā laika pavadīšanai.

Atsauces:

Berridge, D., Brodie, I., Pitts, J., Porteous, D., & Tarling, R. (2001). *The Independent Effects of Permanent Exclusion from School on the Offending Careers of Young People (RDS Occasional Paper No 71)*. Research, Development and Statistics Directorate.

Heckman, J. (2008). Early childhood education and care. The case for investing in disadvantaged young children. CESifo DICE Report, 6(2)